

ЗА БЪЛГАРО-СРЪБСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ ОТНОШЕНИЯ ПРЕЗ XIX ВЕК И ПО НЯКОИ ВЪПРОСИ НА СРАВНИТЕЛНОТО ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Интересът, който проявява нашето литературознание към връзките ни с нашите съседи в миналото, е отраден факт. Той свидетелства за вниманието, с което литературоведите у нас се обръщат към най-хубавите и ползотворни прояви на дружба и приятелство между балканските народи. Освен това тоя факт свидетелства, че се разширява тематичният периметър на нашето литературознание; той е израз на стремежа на нашата литература да намери свое място в един по-широк литературен контекст.

Затова първият въпрос, който възниква при запознаването ни с наскоро излязлата книга за българо-сръбските литературни отношения през XIX в.¹, е дали тя отговаря на изискванията на една толкова важна и сложна задача.

Трудът на Конев се състои от две части. Първата — „Голямото начало“ съдържа четири глави: 1. Книжовен обмен между българи и сърби. 2. Преведени и побългарени произведения. Характер и значение. 3. Творческият път на П. Р. Славейков и сръбската литература. 4. Сръбски учители в България. Книжовни и културно-просветна дейност. Във втората част, която се нарича „В подкрепа на реализма в литературата“, са включени главите: 1. Прикосновения с драмата. 2. Любен Каравелов в развитието на сръбската реалистична повест. 3. Преди изгрева на свободата.

Дори този бегъл поглед върху съдържанието на книгата оставя у нас впечатлението, че всъщност това е сборник от отделни очерци, където проблемите не се изследват в процеса на тяхното развитие, а са засегнати откъслечно в отделни глави, подредени в хронологически ред. Още заглавието на първата част „Голямото начало“ буди възражения, тъй като българо-сръбските връзки не започват от XIX в. и то е вече пръв признак за недъзите на авторския метод. По-нататък от вниманието на автора са изпаднали такива моменти от българо-сръбските взаимоотношения, като българската тема в сръбската литература, връзките на Раковски и Неофит Бозвели със Сърбия или значението на Вук Караджич за българо-сръбската взаимност. А проблемът Вук Караджич и българите е неразривно свързан с признанието на нашата литература и фолклор, на творческия дух на нашия народ, със значението на нашето

народно творчество за Европа. Очевидно Вук Караджич е знаел какво може да значи за западноевропейския романтизъм представянето и на българския фолклор и е чувствувал, че картината на южнославянското народно творчество не може да бъде цялостна и пълноценна, без представянето, макар и частично, и на българската народна песен. Изоставянето на тая страна от проблема е недопустим пропуск за една работа, която разглежда литературните контакти като взаимноотнoшения. Пропуските в представата на автора за неговия предмет са последица от един по-дълбок, органически недостатък на работата му: липсата на цялостна, своя концепция върху разглеждания материал. Конев е видял само отделни части от проблема, който го занимава. Разглежданата книга представлява само мозайка от отделни очерци, а не изследване на цялостния процес. Разбира се, една книга с подобен профил също би могла да има своето значение. Авторът обаче в предговора сам препоръчва труда си като първо по-цялостно изследване на проблема, а същевременно си позволява недопустими пропуски. Той се опитва да убеди читателите си, че редица основни въпроси нямат място в едно подобно изследване, понеже... по тях не са открити нови факти и материали. Но нали голяма част от материалите, включени в книгата, също са известни и използвани от различни автори и по разни поводи. На Конев принадлежи заслугата за изясняне само на една неголяма част от материалите, върху които е построена книгата му. И те засягат предимно второстепенни въпроси. Очевидно тук се сблъскваме с една постановка за обема на третията тема, която буди сериозни методологически възражения. Ако в работата на Конев имаше своя цялостна концепция, извън нея не можеше да останат нито Раковски, нито Бозвели, защото в случая е важно не кога са открити фактите, а светлината, под която се поставят те, новото място, което заемат в общата система от възгледи на автора. Очевидно такава система в книгата липсва. И нейното отсъствие авторът е бил принуден да оправдава с неправилния методологически възглед, че ония писатели, за които няма нови факти, могат да останат извън вниманието му. А всъщност новооткритите и старите факти са еднакво нужни в една нова и оригинална концепция. Те еднакво подлежат на пресмисляне и обобщаване. Тук най-голямата беда не е в това, че в разглежданата работа няма глави за Раковски, Бозвели или Вук

¹ Ил. Конев, Българо-сръбски литературни взаимоотношения през XIX в. (до Освобождението). София, 1964 г.

Караджич. Въпросът е, че връзките и контактите на тях деца със сръбската и българската действителност и литература изобщо не са взети под внимание като отделни звена от един цялостен процес.

Но дали наистина няма какво ново да се добави към казаното досега по ония въпроси, които Конев е отбегнал или заобиколил? Ако по-внимателно и по-отблизо проучим тях проблеми, ще се окаже, че далеч не е така. В нашето литературознание например отдавна е изказано мнение, че поемата на Петър Петрович Негош „Горски венец“ е повлияла върху оформянето на някои страни от „Горски пътник“ на Раковски. Не само близостта на заглавията, но и общата диалогична форма на поемите, както и известни други факти от тоя род, са дали основание на някои автори да изкажат предположение за влиянието на Негош върху Раковски. Това е едно мнение, което изследователят на българо-сръбските литературни отношения в никой случай не може да отхвърли, както е сторил това Конев. Той трябва да го подкрепи или отхвърли. Но за тая цел е необходимо да се иде по-далеч от фактите, да се навлезе в самата литературна структура на двете твърде различни по художествена стойност произведения, да се разкрие своеобразието им, жанровите им прилики и отлики; трябва да се даде вид по какви пътища двамата автори идват до този своеобразен жанр, който представлява естетически хибрид на драмата с поемата, и да се проучи има ли нещо общо в техния път към него. А очевидно тази страна от разглежданите взаимоотношения, които при последна сметка са тяхна същност, не занимават автора. Той предпочита да остане при голите факти. Тук се сблъскаме с още един съществен недостатък в разглежданата работа. Всъщност поставеният в нея проблем е осветен незадоволително не само защото не е изчерпан обемно, но и защото до най-съществената страна на разглежданите факти — тяхната естетическа и естетико-историческа същност — авторът не достига. Той спира там, откъдето започва истинската работа на литературния изследовател.

*

Според автора на разглежданата книга, учените преди него са изследвали литературните връзки между сърби и българи изолирано, едностранчиво и опростено, защото са ги осветлявали главно като влияние на сръбската литература върху българската. А в случая не ставало дума за една закъсняла в развитието си литература и друга напреднала, както е например при българската и руската, а имаме работа с две „равноправни“ литератури. Преди всичко това не е

вярно, защото още Боян Пенев изтъкна влиянието на българската литература върху сръбската чрез Любен Каравелов в края на 60-те години на миналия век. Но в горното твърдение на автора на разглежданата книга се сблъскаме с едно объркване на понятията, на което трябва да се спрем. Конев със съмнение погрешно въвежда термина „равноправни“ и „неравноправни“ литератури, като тълкува по този начин своеобразието на литературните явления, прибавяйки до правни и политически категории. Какво значи всъщност равноправни и неравноправни литератури? Кой и къде е казал, че ако при дадени исторически условия една литература е по-развита от друга, те са неравноправни? Значи ли например, че българската и руската литература, които се развиват с различни темпове, са неравноправни? Очевидно една подобна постановка на проблема води след себе си редица абсурдни въпроси, нямачи нищо общо със законите на литературния развой. Защото при неравномерното развитие на литературите става дума не за някакво тяхно равноправие или неравноправие, а за различни темпове на историческо движение, при които, ако една литература се оказва през даден етап по-неразвита от друга, то през следващия период тя може „да навакса“ това изоставане и да изпревари първата. Такива са закономерностите на литературния живот на редица народи, поели пътя на бурен и ускорен развой през XIX в. Така например през XVIII в. руската литература е „закъсняла“ в сравнение с някои западноевропейски литератури. Но през следващия етап тя не само преодолява това закъснение, но и отива напред, създавайки чрез Пушкин и Гогол, Достоевски и Толстой художествени ценности, които не повтарят най-високите постижения на западната художествена мисъл, а откриват нови светове, непознати за Запада. Една подобна неравномерност в темповете на развой следват и други славянски и неславянски литератури. Известно е голямото влияние на старата българска литература върху славянския свят. От друга страна, докато през първата половина на миналия век сръбската литература развива редица жанрове и стилни форми, които нашата не познава, то през 70-те години на XIX в. нашата литература има вече своите високи постижения и започва да влияе на другите южнославянски литератури. Представители на българската интелигенция стават носители и разпространители на естетиката и идеологията на руските революционни демократи. Такова влияние оказва Любен Каравелов в сръбската литература. Роля, макар и само в някои отношения сродна на неговата, играе през 80-те години на миналия век Илия Миларов в хърватската. И всичко това няма никакво отношение към

въпроса за равноправието и неравноправието на двете литератури, а към конкретните исторически условия, при които се развиват те.

Срещу това конкретно историческо разбиране на литературния процес Конев излиза със своеобразното си схващане за равноправие и неравноправие на литературите. В желанието си да опровергае Боян Пенев и ония, които са работили преди него в тая област, той се стреми да докаже, че щом като двете литератури са равноправни (а в това никои никога не се е съмнявал!), следователно те се намират и на еднакво равнище на развитие, а това значи, че и взаимно си влияят една друга през целия XIX в. Това е една съвсем абстрактна конструкция, която авторът доказва със следните аргументи: през първата половина на миналия век българските възрожденски книги „са будили мисли за духовното развитие на българския народ“, те получавали в Сърбия отзив и оценка, някои български книги са били използвани за учебно помагало, били са получавани в сръбски читални, имало много абонати на български книги в Сърбия. Всички тези факти, интересни от гледището на българо-сръбските литературни и културни взаимоотношения, не могат да бъдат третирани като факти от кръга на литературните влияния. Редица подобни явления отбелязва в своя очерк от том I на „История на новата българска литература“ и Боян Пенев. Само че, много по-прецизен от нашия автор, той ги нарича „сръбско-български литературни и културни сношения“, а не литературни влияния. Защото Боян Пенев изхожда в случая от естетическото и идейно значение на дадена книга, съобразява се с това какво ново е могла да даде тя на чуждия читател. Конев остава при доказвания или предполагаем факт за разпространението на една книга в чужбина, без да взема под внимание съдържанието ѝ, защо е била тя търсена и т. н. Липсата на литературно-исторически подход му е попречила да отдели същественото от несъщественото, да различи литературното влияние от библиотечния обмен. Двата автори работят с различни методи — Боян Пенев с културно-исторически метод на изследване, Конев с един чисто библиографски описателен способ на боравене с фактите.

Трябва да признаем, че усилията на Конев да разглежда контактите между двете литератури като взаимоотношения заслужават поощрение. Но те не са дали резултат, защото авторът е откъснал литературния процес от условията на обществения живот на двата народа. В този смисъл много по-близо до марксистическия подход към проблема е изходната позиция на Боян Пенев. Без да бъде марксист, в своите синтетични очерци той здраво свързва българо-сръб-

ските литературни отношения с историческото битие на двата братски народа. А Конев не се е съобразил с факта, че новата сръбска литература през XVIII и през първата половина на XIX в. в резултат на по-благоприятни исторически и политически условия се развива по-бързо от българската. Той не държи сметка за това, че във Войводина и извън Сърбия, където новата сръбска литература е започнала своето развитие, тя е имала обществени условия и културна атмосфера, доста различна от тях, с които българската литература е разполагала. А Боян Пенев, разглеждайки не само сръбското влияние, но и сръбско-българските литературни и културни връзки, се съобразява с този основен факт от културната история на Сърбия, който има решаващо значение и за българо-сръбските литературни отношения от този период: „Сърбите — пише той — се пробуждат по-рано от нас.“ И изтъква множество благоприятни обективни условия, които съдействуват за тяхното по-рано започнало възраждане, а оттам и за зараждането на новата сръбска литература: те не са били тъй силно угнетявани политически и духовно, както българите, не са били така изолирани от външния свят, били са в непосредствено съседство със западната култура и руското влияние е стигнало по-рано до тях. Тези важни за постановката на въпроса факти не могат да бъдат отминати от техния изследовател. Конев обаче не им е обърнал никакво внимание. Това се отразило върху цялостната картина на българо-сръбските литературни отношения през вековете. Усилията на автора да представи двете литератури като „равноправни“ закриват от погледа му основните въпроси на българо-сръбските литературни отношения през вековете, а именно: защо през средновековието българската литература повече дава на сръбската, а през XVIII и първата половина на XIX в. повече получава. По същата причина са останали незасегнати и основните различия в развитието на двете литератури през XIX в. Авторът остава безсилен пред тяхната специфика. Той не се опитва дори да навлезе по-дълбоко в толкова интересния въпрос, защо идеите на просвещението получават по-пълно развитие в сръбската литература, защо романтизмът има там по-определени прояви, и от друга страна, защо българската литература, в сравнение със сръбската изживява такъв своеобразен и бърз разцвет на реализма. Всички тия проблеми, които представляват същност на разглежданата тема, са останали незасегнати в книгата на Конев.

Но в пълен разрез с предговора, авторът е бил принуден сам да признае несъстоятелността на своята абстрактна позиция,

защото в края на главата за българо-сръбския книжовен обмен бележи: „Разбира се, разпространяваните в Сърбия български книги нямат в тоя период (и при тогавашните условия не са могли да имат) онова пряко и действено значение за развитието на сръбската литература, каквото имат за нашата литература много сръбски книги и особено съчиненията на Доситей Обрадович...“ (стр. 40). Но не е ли всъщност това признаване правотата на позицията на Боян Пенев? Изпъден шумно през вратата в предговора и в началото на главата, големият учен накрая е вмъкнат тихо-мълком през прозореца, за да възстанови поне част от истината. Навярно в такива случаи се употребява библейската поговорка за лявата ръка, която не знаела какво прави дясната...

*

Книгата на Конев страда и от един друг недостатък, твърде значителен от методологическо гледище. Това е едно съзнателно и неправилно стесняване кръга на сравнителното изучаване на литературните взаимоотношения. Всъщност авторът почти никак не взема предвид типологическата близост между двете разглеждани литератури. Конев направо смята, че въпросите от кръга на типологическата близост нямат място в една книга за взаимоотношенията между две литератури. По тоя начин той необосновано ограничава понятието литературни взаимоотношения само до литературните контакти. А литературните взаимоотношения са всъщност не само връзки между двама писатели или между две книги, възникнали в резултат на непосредствено общуване, а и отношенията между два литературни процеса, които имат обща социална база и отразяват еднакви естетически нужди на два различни народа. Нещо повече — ако не държим сметка за типологическата близост на българската и сръбската литература, не ще бъдем в състояние да осветлим правилно и литературните контакти. Така в разглежданата книга две страни на един и същ двудеинен процес механично са разкъсани и е нарушена неговата органична цялост. Ако бев навлязъл по-дълбоко в литературния материал, авторът сам щеше да се увери колко недопустимо е това, щеше да види, че понякога е трудно дори да се определи, дали дадена близост е резултат на конкретен контакт между двама творци или е породена от сходството на обществените условия и на литературния процес. Та нали контактните взаимоотношения само затова са възможни и резултатни, защото почиват върху същата оная близост, която поражда и типологическите прилики. „За марксистското литературознание — отбелязва наскоро съвет-

ската литературоведка И. Неупокоева на една голяма международна конференция по въпросите на съвременната компаративистика — предмет на изучаване при взаимните връзки и взаимодействия между литературите са както исторически сложилите се идейно-естетически общувания между различните национални литератури и взаимоотношенията помежду им, така и възникналите при сходни исторически условия типологически подобни литературни явления. Тия два типа взаимни връзки на литературите в световния историко-литературен процес се разглеждат в системата на общите закономерности на неговото развитие.“ „Предлагайки определения на интересувания ни предмет и основните принципи на неговото изучаване от марксистското литературознание, бих желала — пише по-нататък Неупокоева — да обърна внимание преди всичко на това, че изучаването на контактите между литературите и сравнителното разглеждане на сходните процеси, развиващи се в тях независимо от наличието на контакти, представляват тук различни аспекти на единното в своята същност опознаване на световния литературен процес. В понятието взаимни връзки ние влагаме съдържание, по-широко от представата за непосредственото и опосредствено (в пространството и времето) общуване между литературите, за натрупването от човечеството в хода на развитието на националните литератури и взаимоотношения между тях на световния художествен опит. Това понятие включва в себе си също така и връзките от типологическо естество, обусловени от единството на световния исторически процес. Историческият и теоретическият аспект на изследване тук са неделими.“¹ Очевидно без типологически аспект на изследване контактното изучаване на взаимоотношенията остава безпомощно пред фактите. Така се е получило и в книгата на Конев. Впрочем, авторът сам е почувствувал не само ограничеността, но и неудържимостта на своята позиция, защото към края на книгата си, макар и само веднъж (в пространния паралел между Любен Каравелов и Яков Игнатович), е бил принуден да прибегне към типологическо сравнение. Но и то, вече по други причини, за които ще стане дума по-нататък, не е дало резултат.

*

Една друга сериозна слабост в разглежданата работа е декларативността и липсата на научна доказателственост. Това особено личи в главата, посветена на влиянието на Стерия върху българската

¹ Acta literaria, V. т., 1962 г., стр. 32—33.

драма. Въпреки декларациите на автора, това влияние остава недоказано. Характерен е начинът, по който Конев разглежда отношението между „Белград някога и сега“ на Стерия и Войниковата „Криворазбрана цивилизация“. Спираме се на тоя факт, защото той показва как се създават литературните митове, за да се предават след това от поколение на поколение. Още Любен Каравелов на времето си бе писал по повод на „Криворазбрана цивилизация“ на Добри Войников, че в сръбската литература има също такава пиеса под заглавие „Белград някога и сега“. След това Боян Пенева, без да направи проверка, възприе това твърдение. И до ден днешен то се предава безкритично от автор на автор. Стигнало е и до Конев. Всъщност не е трудно да се види колко са различни двете комедии. Това бе посочено и от някои автори, доста преди излизането на разглежданата книга. (Вж. напр. Ив. Богданов, Българската комедия, стр. 55). Нейният автор обаче не е взел никакво отношение към тия становища, а продължава да развива стария възглед, възникнал в резултат на неосведоменост. Вместо конкретен анализ на ония страници, които са посветени на тоя въпрос, срещаме най-общи декларации и мъгливи разсъждения за близостта между двете произведения. Авторът твърди например, без да се старее да доказва, че между двете комедии имало някои общи стилни черти. Но за да бъде изтъкнато или отхвърлено подобно сходство, необходим е литературен анализ, а Конев не стига до него.

Има едно място в разглеждания труд обаче, където авторът му се е опитал да направи и литературен анализ, но за съжаление не е успял. Това е споменатото вече съпоставяне между Любен Каравелов и Яков Игнатович в главата за мястото на Любен Каравелов в сръбската литература. В литературознанието са допустими и възможни съпоставяния от най-различно естество. Литературният паралел е един от основните способи в работата на сравнителното литературознание. Но той едва ли може да бъде осъществяван така, както го е провел Конев. Защото сравнението, което той прави, е изцяло несполучливо. При него той изхожда от невярна предпоставка за мястото на Яков Игнатович в сръбската литература и предявява към него изисквания, недопустими за онова време и оная действителност. „Разбира се — пише той за романа на Игнатович „Милан Наранджич“ — разглежданият роман е несъмнена начална проява на реализма в сръбската художествена белетристика, но една по-прецизна оценка ни дава основание да твърдим, че неговият реализъм е непълноценен и не е свързан с актуалните проблеми на общественото развитие на Сърбия, с идейната и естетическа програма на ре-

ализма.“ (стр. 156). Не е трудно да се види в тоя пасаж, както и в цялата тая глава, една остаряла, норамтивна представа за реализма, която го третира не като конкретно-историческо явление, а като веднъж завинаги установено и дадено мерило, с помощта на което трябва да се прещеняват всички реалистични прояви в литературата. Какво значи всъщност пълноценен реализъм? Чий реализъм по това време е пълноценен в сръбската литература? Къде е достигнал сръбският реализъм в своята пълноценност и може ли да се измерва с тая мярка творчеството на един „начален реалист“ като Яков Игнатович? Откъде е взел авторът тая мярка? Очевидно тя няма нищо общо с художествените задачи и естетическото равнище на онова време и е привнесена отвън, от нашата действителност или от по-късни десетилетия.

Или да вземем друга мисъл в същия пасаж: „... неговият реализъм (на Яков Игнатович) не е свързан пряко с актуалните проблеми на общественото развитие в Сърбия“. Не е свързан, разбира се, че не е свързан! И как би могъл да бъде свързан, след като Яков Игнатович не е живял в Сърбия, а в Австро-Унгария и не се занимава с действителността, с която авторът така упорито измерва неговите произведения. Всъщност сръбската литература по това време и малко преди това не представлява единно цяло нито в географско, нито в тематично отношение. И Каравелов, и Яков Игнатович не описват една и съща действителност. В „Крива ли е съдбата“, която всъщност е в центъра на вниманието в разглежданата книга, е описан животът в Белград в края на 60-те години на миналия век, а романите на Яков Игнатович пресъздават действителността във Войводина и преди всичко в Сент Андрея и в Пеща, която съществено се различава от сръбската. Това е действителност в една друга държава, друга обществена среда, с различни социални проблеми, с друг културен и регионален климат. Както е известно, през XIX в. сърбите във Войводина и изобико в Австро-Унгария се намираха в обществени условия доста различни от тия, при които живееха техните съотечественици в княжество Сърбия. Капиталистическото развитие, което в Сърбия бе само в началото си, тук бе навлязло в по-спокойни и по-улегнали форми. И самата капиталистическа експлоатация на човек от човека тук се отличаваше от първобитните груби форми, които срещаме от другата страна на Дунав и Сава и с които се облъсква Любен Каравелов в „Крива ли е съдбата“. Тук нямаме оная примитивност на експлоатацията, тая балканска варварска грубост на обществените нрави, с побойщата и грубо то безправие на жената (които е описал Любен Каравелов), с оная външна острота на конфликтите, за неотразяването

на която Конев така много обвинява Яков Игнатович. В Сърбия новите капиталистически експлоаторски отношения, неизлюпили се още от черупката на средновековната изостаналост, унищожават човека физически, отнемат му елементарните лични права, посягат на физическата му свобода. А от другата страна на Дунав и Сава те го обезобразяват морално, подчиняват духовния му свят на своите закони. Докато в Белград на преден план изпъкват остри политически проблеми, тук се налага въпросът за покоряващата сила на парите, които при спокойните улегнали форми на живот, без да създават външно остри политически ситуации, обезобразяват нравствено човека. Тая разлика определя и различната острота на конфликтите. Всички тия различия обаче Конев не познава или поне не държи сметка за тях. Ненсторическият му подход в паралела между Любен Каравелов и Яков Игнатович е очевиден. Безспорно е, че реализмът на Игнатович не може да бъде измерван с мярката на по-късна пълноценност. Явно е, че на Игнатович не може да бъде вменияно като недостатък това, че не е отразил сръбската действителност, защото той не живее сред нея, а има друга, своя действителност и среда и именно с оглед на нейното пресъздаване трябва да бъде оценяван, а не от гледището на художествени цели, които изобщо не си е поставял. Тук може би най-ярко се проявява характерният за цялата книга недостатък — да се откъсват литературните факти не само един от друг, но и от историческата и обществена действителност, на която принадлежат. Поради това авторът е пропуснал и други съществени различия между Яков Игнатович и Каравелов и е достигнал до неправилни изводи за творчеството на първия. Яков Игнатович рисува обективно една действителност, изход от която не търси и не може да намери. Като революционен демократ Любен Каравелов търси изход в борбата на новите хора, в тяхната съпротива срещу пороците на обществения ред. Това обаче съвсем не значи, че творчеството на Яков Игнатович е обективно, както го нарича авторът. Така например на стр. 153 той говори за „обективистичния подход на писателя“ и за неговата „обективистична и обществено-безстрастна сатира“ (стр. 159). Това последното очевидно е недоразумение. Никой досега не е открил в историята на литературата обективистична и безстрастна сатира. Друг въпрос е, че докато у Любен Каравелов идейното звучене на произведенията му съпада с авторските идеи, у Я. Игнатович изобличителният смисъл на романите идва от самата пластична картина на изобличавания живот и се намира понякога в противоречие и със собствените му консервативни възгледи. Но това е противоречие,

което е валидно за творчеството и на редица големи художници, но никой не е нарекъл досега изобличението им обективистична сатира. Грешката на Конев в случая е в това, че той смесва понятията сатира с понятията критикореалистично художествено изображение. Но не само в това. Неуспехът на паралела между Каравелов и Игнатович идва от това, че в случая не само Яков Игнатович е разглеждан извън обществото, чийто живот пресъздава, но и Любен Каравелов е изолиран от идеите на руските революционни демократи, с които той идва в Сърбия и които ярко проличават именно в литературната му дейност сред сръбската Омладина.

Така срещата, която Конев е искал да устрои между Яков Игнатович и Любен Каравелов, не се е състояла: съпоставката, която се е опитал да проведе, не е направена. Непознаването на конкретните исторически условия в сръбската литература, липсата на конкретно-исторически подход са се намесили и са попречили на автора да осъществи намерението си. Но най-печалното тук е догматичното разбиране от страна на автора на реализма като някаква нормативна даденост, а не като жив, развиващ се литературен процес, в който Любен Каравелов и Яков Игнатович представяват две различни постижения, отговарящи на две различни естетически нужди на онова време и подготвящи от разни страни развитието на реалистичната литература. Те притежават различни качества, които се оказват по-късно необходими за реалистичния синтез, който става в сръбската литература през 80-те и 90-те години.

Несполучливият паралел между Яков Игнатович и Любен Каравелов е характерен и в друго отношение. Той показва несъвместимостта на безкритичния фактологизъм с типологическия начин на сравнително литературно изследване. Той ни навежда на много мисли за съдбата на нашето младо сравнително литературознание. Както видяхме, тук Конев, макар примитивно и несполучливо, се е опитал да направи една типологическа съпоставка, т. е. да изследва два литературни феномена, изхождайки не от конкретен контакт, а търсейки онова общо у тях, което е дошло като резултат на сродни условия. И той не е успял, защото вместо да сложи в основата на своето сравнение приликите и отликите на обществения живот в Сърбия и Войводина, творческите и естетически проблеми, с които се сблъскват двамата реалисти, всъщност е избрал една абстрактна и догматична мярка за реализъм и с нея измерва творчеството им, откъсвайки го от обществената среда, в която са живели. А Яков Игнатович и Любен Каравелов дават наистина материал за един интересен, вече обоснован ти-

пологически паралел: има нещо сродно и близко в оная степен на реализъм и художествено развитие, на която се намират Игнатович и Каравелов, в начина, по който те композират битовите си повести, дават хумористична характеристика и битови описания на теорите и обстановката. Но за това е необходимо конкретно изследване на тия проблеми, при което ще бъдат привлечени преди всичко повестите на Любен Каравелов с българска тематика. Книгата на Конев показва, че съвременното сравнително литературознание трябва да мине между Сцила на стария компаративизъм и Харидба на безкритичния фактологизъм. В нашия случай последният е изиграл решаваща роля за неуспеха на автора.

*

Тук се спряхме преди всичко на някои сериозни недостатъци в книгата, които са попречили на Конев да изпълни задачата си. Но тя има и положителни страни и те са преди всичко в систематизацията и подреждането на известен материал, който неминуемо ще послужи на изследователите, които след това ще навлязат в този терен. По-голяма част от този материал е открит и изнесен от други автори. Други самият Конев публикува в някои свои студии, излезли преди книгата му. Поради изнесените по-горе слабости обаче този материал до голяма степен остава необработен. Той има преди всичко историографски и културно-исторически характер. Придържайки се о него, Конев остава настрана от литературния процес. Ето например, на 70-те години той е посветил една прегледно написана глава, която засяга някои нови или малко известни факти из живота на българската и сръбската емиграция в Румъния. Но в нея не става нито дума за това, че политическата и идейна близост между революционно-освободителните движения на двата народа пораждат в литературата им аналогични художествени явления — в творчеството на такива значителни автори, като напр. Христо Ботев и Джурка Якишич. Още Боян Пенев сочеше редица близости между творческия облик на тия двама поети, което, за съжаление, е останало извън вниманието на нашия автор.

В разглеждания труд се срещат и някои досадни фактически грешки, които говорят за недостатъчно усвояване на материала, с който авторът е работил. Така например на стр. 125 се изреждат редица произведения на Йован Стерия Попович. Между тях има и такива, които писателят никога не е писал. Така например там

може да прочетем, че Стерия е автор на драмите „Владислав крал Бугарски“ и „Владимир и Косара“. Истината е, че на перото на известния драматург и комедиограф принадлежи само драмата „Владислав“, в чиято основа е легнал историческият сюжет за Владимир и Косара. А драмата „Владимир и Косара“ е написана от друг сръбски писател, съвременник на Стерия — Лаза Лазаревич. (Няма нищо общо с известния белегист от края на века.) Конев приписва на Стерия и драма със заглавие „Марка Краљевић и Арапин“. Такова произведение Стерия също няма. Той е автор на „Сан Краљевића Марка“. В същата колекция от произведения романът на Стерия „Бој на Косову или Милан Топлица и Зораида“ (у Конев съкратено и неточно „Бој на Косово“) е превърнат в комедия. На стр. 52 и 53 авторът изрежда редица сръбски писатели, които са били популярни в родината си до края на Кримската война. Между тях са наредени Якишич, Змай и Янко Веселинович. Макар още да не са били на върха на своята литературна слава по това време Змай и Якишич все пак са известни писатели. Янко Веселинович обаче в края на Кримската война още не е бил роден. . .

*

Без да отричаме заслугата на Конев в издирването на някои нови факти в областта на българо-сръбските литературни и предимно културни отношения, в заключение трябва да изтъкнем, че в методологическо отношение (а предимно от това гледище ние оценяваме разглежданата книга) трудът на Конев не само не достига равнището на съвременното сравнително литературознание, но и далеч отстъпва от постиженията на големите български литературоведи от миналото. Докато например Боян Пенев, без да излиза из рамките на своя културно-исторически метод, свързва отделните моменти от българо-сръбските литературни отношения с историческите и обществените процеси, осветлява ги и ги подрежда съгласно една цялостна концепция, у Конев те се подбират случайно (главно с оглед на онова, което е открил самият автор), разглеждат се изолирано, като задълбоченият литературен анализ е заместен със своеобразни и привнесени отвън погрешни постановки, които не могат да заместят липсата на цялостна авторова концепция върху изследвания въпрос.

Ванда Смоховска-Петрова
Боян Ничев

SOMMAIRE

Lioubène Ghéorghiev — La vie contemporaine et la Poésie	3
Ephrème Karanfilov — Ghéorgui Djagarov	32
Minco Nicolov — Le rire de Smirnenski	48
Boniou St. Anghélov — Les rapports littéraires bulgaro-byzantins	58

Enquete litteraire

Mikhaïl Arnaoudov — La création chez Kiril Christov	73
---	----

Souvenirs

Boris Deltchev — Rencontres et conversations avec Paul Eluard	100
---	-----

A travers la vie litteraire a l'etranger

Ion Lungu — La littérature roumaine contemporaine et la campagne roumaine	127
Anna Ghéorghieva — Evasion à la réalité	133

COMMUNICATIONS ET DOCUMENTS

Dimo Minev — Lettres du Professeur Assène Zlatarov	142
--	-----

REVUE

Ghéorgui Konstantinov — Un nouvel ouvrage sur les relations littéraires russo-bulgares	148
Wanda Smochowska-Petrova, Boyan Nitchev — Sur les rapports littéraires bulgaro-serbes au XIX-e siècle et sur certaines questions de la littérature comparée	154

Адреси — на редакцията: сп. Литературна мисъл, бул. Витоша 39, София Ц, тел. 8-42-89
на администрацията: Изд. на Българската академия на науките, ул. Сердика 4, София
Абонаменти се внасят във всички пощенски станции или по с/ка № 96Т/115 БНБ —
Софийски градски клон
Годишен абонамент — 2.60 лева

Поръчка № 476	Формат 71/100/16	Дадена за печат на 1. III. 1965 г.
Тираж 4 500		Печатни коли 10

Набрана и отпечатана в печатницата на БАН, София, кв. Гео Милев, ул. 36